

Інститут визнання необґрунтованими активів у європейському векторі України

Вороніжський Я. В.

аспірант

Національна академія внутрішніх справ

пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна,

старший детектив

Національне антикорупційне бюро України

вул. Василя Сурикова, 3, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-6377-8448

y.voronizhskiy@gmail.com

Ключові слова: *європейська інтеграція, визнання необґрунтованими активів, незаконне збагачення, цивільна конфіскація, правопорушення, цивільно- та кримінально-процесуальні норми.*

Статтю присвячено прогресивному механізму цивільної конфіскації в Україні, яка в сукупності зі створеними антикорупційними інституціями та запровадженими антикорупційними заходами стала однією з передумов для надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Співтовариства.

За результатом аналізу судової практики цього інституту в Україні у праці викладено висновок про те, що його застосування дуже незначне, причиною чого є як обмеженість сфери дії механізму визнання необґрунтованих активів, так і недостатнє теоретичне і практичне його вивчення правозастосовчими суб'єктами.

У статті також приділено увагу вимогам, висунутим Європейською комісією для набуття Україною статусу члена Європейського Союзу, періодизації наукових досліджень і етапам упровадження інституту цивільної конфіскації в Україні.

Автором за допомогою досвіду іноземних держав, зокрема і Європейського Союзу, визначено два основні напрями застосування цивільної конфіскації, як-от: класична “non conviction based confiscation”, що здійснюється суто щодо майна (in rem) і “unexplained wealth order”, що здійснюється стосовно особи (in personam).

За результатом аналізу наукових праць українських та іноземних учених здійснено класифікацію країн залежно від:

– імплементації у правову систему механізмів криміналізації незаконного збагачення та цивільної конфіскації;

– застосування механізмів конфіскації активів без обвинувального вироку суду: класичної “non conviction based confiscation” і “unexplained wealth order”.

Зроблено висновок про те, що криміналізація незаконного збагачення та впровадження інституту цивільної конфіскації є характерними для країн, які займають низькі місця в рейтингу країн за індексом сприйняття корупції.

Для держав загального права визначальним є застосування інститутів цивільної конфіскації, а не криміналізації незаконного збагачення. У більшості провідних європейських державах відсутні механізми як класичної цивільної конфіскації, так і криміналізації незаконного збагачення.

У межах дослідження розкрито спільні риси класичної конфіскації in rem і механізму непоясненого багатства та сформульовано їхні відмінності.

На підставі відмінностей системи цивільної конфіскації сформовано ознаки інституту визнання необґрунтованих активів, у межах яких визначено його поняття.

З урахуванням досвіду іноземних держав визначено, що визнання необґрунтованими активів може ініціюватися або без кримінального переслідування особи, або після його закінчення в разі неможливості винесення обвинувального вироку у кримінальному провадженні за здійснення особою незаконного збагачення згідно із чітко сформованими законодавчими підставами.

За результатами теоретичного вивчення цього інституту та вивчення практики іноземних держав запропоновано розширити його суб'єктний склад і межі застосування, у межах чого передбачити відповідні якісні зміни до законодавства.

Institute of recognition of unexplained assets in the European state direction of Ukraine

Voronizhskiy Y. V.

Postgraduate Student

National Academy of Internal Affairs

Solomyanska sq., 1, Kyiv, Ukraine,

Senior Detective

National Anti-Corruption Bureau of Ukraine

Vasylya Surikova str., 3, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6377-8448

y.voronizhskiy@gmail.com

Key words: *European integration, recognition of unexplained assets, illicit enrichment, civil forfeiture, offense, civil procedure and criminal procedure norms.*

The article is devoted to the progressive mechanism of civil forfeiture in Ukraine, which, together with the created anti-corruption agencies and implemented anti-corruption measures, became one of the prerequisites for granting Ukraine the candidate status to the European Union.

According to the analysis of the judicial practice of this institute in Ukraine, the work concludes that its application is insignificant, the reason for which is both the limited scope of the mechanism of recognition of unexplained assets, and insufficient theoretical and practical study of it by law enforcement agencies. The article also examines the requirements put forth by the European Commission as prerequisites for acquiring candidate status for EU membership to Ukraine, the periodization of scientific research and the stages of implementation of the institute of civil confiscation in Ukraine.

Based on the experience of foreign countries, including the EU, the author identified two main types of application of civil confiscation: classic “non conviction based confiscation”, which is carried out exclusively in relation to property (in rem) and “unexplained wealth order”, which is carried out in relation to a person (in personam).

Based on the analysis of the scientific works of Ukrainian and foreign scientists, the following was carried out classification of countries depending on:

– implementation in the legal system of the mechanisms of criminalization of illegal enrichment and civil confiscation;

– application of the mechanisms of asset forfeiture without a criminal sentence: classic “non conviction based confiscation” and “unexplained wealth order”.

It was concluded that the criminalization of illegal enrichment and the introduction of the institution of civil forfeiture are characteristic of countries that occupy low places in the Ranking of countries according to the corruption perception index.

The application of the institutions of civil forfeiture, and not the criminalization of illegal enrichment, is decisive for the common law countries. There are no mechanisms for both classic civil confiscation and criminalization of illegal enrichment in most of the leading European states.

The study examines common features of the classical confiscation in rem and the mechanism of unexplained enrichment, and outlines their differences. On the basis of the differences in the system of civil forfeiture, the characteristics of the institution of recognition of unexplained assets were formulated, which served as a basis for its definition.

Taking into account the experience of foreign countries, it is determined the recognition of unexplained assets can be initiated either without criminal prosecution of a person or after a criminal case is closed without passing a guilty verdict for illegal enrichment in accordance with clearly defined legislative ground.

According to the results of the theoretical study of this institute, as well as the study of the judicial practice of foreign countries, it was proposed to expand its subject composition and application limits, and to make provisions for the appropriate qualitative changes to the existing legislation.

Постановка проблеми. Україна активно імплементує норми, що регулюють суспільні правовідносини в Європейському Союзі (далі – ЄС). Окрім цього, законотворцями активно впроваджуються новітні правила, які або не застосовуються в інших країнах, або застосовуються лише частково.

Одним з імплементованих інститутів є визнання необґрунтованих активів і стягнення їх у дохід держави (далі – ВНА), що є механізмом конфіскації незаконних активів особи без її засудження.

Незважаючи на те, що із часу його впровадження минуло майже 3 роки, натепер подано лише 5 позовів і тільки в чотирьох із них ухвалено рішення по суті, у двох із яких рішення не набрали чинності.

З одного боку, причиною цього є обмежена сфера дії застосування цього інституту, з іншого – неналежне сприйняття правозастосовними органами цього механізму й обмежені ресурси для його реалізації.

Аналіз останніх досліджень. В іноземній науковій доктрині вивченню механізмів протидії незаконному збагаченню, зокрема й цивільній конфіскації, приділяли увагу Л. Бартельс, Т. Бергер, Й. Бушт, М. Матіас, С. Бікеліс, Дж.Р. Болз, Д. Вілшер, Руй Джон Пітер, Д. Дінанті, Р. Жюльєн, К. Кінг, М. Коллінз, А.-М. Маугері, М. Моралес, Л. Музіла, Х. Нугрохо, Т. Оке, Джефрі Сімсар, М. Сімонато, Д.Д.Я. Таріна, М. Тромм, У.Я. Уодедж та інші.

Вітчизняні наукові дослідження щодо імплементації інституту цивільної конфіскації в Україні умовно можна поділити на дві групи.

Перша та, що стосується процедури ВНА та їх витребування в попередній редакції (О.І. Антонюк, І.В. Бернада, В.І. Бобрик, А.А. Вознюк, О.В. Кіріяк, І.В. Гловюк, В.М. Кравчук, А.Л. Лебедева, В.Ю. Мамницький, Д.Г. Михайленко, Н.Ю. Філатова, М.І. Хавронюк, С.С. Чернявський). Варто

вказати, що в дослідженнях А.А. Вознюк і С.С. Чернявського в основному приділено увагу нормам незаконного збагачення.

Другу групу досліджень присвячено сучасній процедурі ВНА (А.В. Біцюк, Б.Г. Безгинський (незаконному збагаченню), О.З. Гладун, С.О. Ковальчук, В.В. Ковтуненко, Ю.Г. Коросташивець, Є.В. Крук, Н.М. Навальнева, Т.М. Хутор).

Отже, більшість робіт сучасних учених стосується процедури ВНА в попередній редакції, а особливостям ВНА в чинній редакції не присвячено праці зазначених науковців. Окрім цього, жоден із вітчизняних науковців не акцентує увагу на практичних проблемах, що виникають під час збирання доказів та розгляду справ про ВНА. Це зумовлює високу актуальність нашої статті, її наукове та практичне значення.

Формулювання цілей статті. Інститут цивільної конфіскації є одним із новітніх механізмів протидії незаконному збагаченню та корупції, що введено в дію майже в кожній країні ЄС зі своїми особливостями залежно від чинної правової системи.

У взаємозв'язку із впровадженими антикорупційними інституціями введення цього механізму стало однією з передумов для надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС.

З урахуванням низького рівня його використання є необхідним більш глибоке наукове вивчення причин неналежної його практичної реалізації та наукового дослідження його правозастосовних аспектів в Україні в розрізі практики застосування країнами Європейського Союзу.

Зазначене дозволить сформулювати поняття інституту цивільної конфіскації в Україні, його ознаки, здійснити періодизацію його імплементації та наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення системи антикорупційних органів, закріплення обов'язкового декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування (далі – уповноважені особи), та деяких інших осіб, узгодження антикорупційного законодавства та диспозицій кримінальних правопорушень із вимогами Конвенції ООН проти корупції [1], криміналізація незаконного збагачення, недекларування та внесення недостовірних відомостей до декларацій, а також уведення інституту ВНА стали одними з головних підстав для надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС [2].

ЄС сформовано вимоги, яких має дотримуватися наша держава для одержання повноправного членства: реформування порядку відбору суддів Конституційного Суду України, проведення і завершення прозорого та відкритого відбору членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, директора Національного антикорупційного бюро України, посилення боротьби з корупцією, зокрема й корупцією на найвищому рівні, забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів, запровадження антиолігархічного закону, ухвалення законодавства згідно з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та про національні меншини [3].

Водночас для досягнення цієї мети є необхідним продовження забезпечення функціонування антикорупційних інституцій і заходів.

ВНА є новітньою українською моделлю цивільною конфіскації, що являє собою засіб превенції корупції, спрямований на вилучення активів, якими уповноважені особи не могли б володіти за умови використання для їх набуття лише законних доходів.

Першою юрисдикцією, яка запровадила законодавство про конфіскацію, що не базується на обвинувальному вирокі суду (non-conviction based confiscation (далі – NCBC)), була одна із країн загальної системи права у 18 сторіччі [4, с. 3]. Більш сучасні процедури також спочатку введено в державах загального права [5, с. 7–8].

Надалі вказаний інститут уведено в дію в багатьох інших країнах [6, с. 2; 7].

Залежно від криміналізації незаконного збагачення і впровадження інституту цивільної конфіскації держави можна поділити на такі групи:

1) у яких криміналізовано незаконне збагачення і впроваджено інститут цивільної конфіскації (Латвія, Литва);

2) у яких лише криміналізовано незаконне збагачення, цивільну конфіскацію взагалі не імплементовано (Франція);

3) у яких уведено цивільну конфіскацію, а незаконне збагачення не криміналізовано (країни загальної системи права);

4) у яких відсутні механізми і криміналізації незаконного збагачення, і цивільної конфіскації

(Бельгія, Нідерланди, у Швеції Данії та Фінляндії NCBC функціонує в усіченому вигляді в межах кримінального процесу).

Як видно з індексу сприйняття корупції, зазвичай криміналізація незаконного збагачення є характерною для держав, які займають низькі позиції в рейтингу сприйняття корупції [9]. Країни, які посідають високі місця в зазначеному рейтингу, або мають усталені механізми цивільної конфіскації, або планують їх запровадження. Активне використання зазначеного інституту є відповіддю на дії організованої й іншої злочинності, яка намагається одержати якомога більші незаконні доходи та надалі володіти і розпоряджатись такими. У літературі держав із високим рівнем сприйняття корупції сформовано позицію про те, що цивільна конфіскація є одним з ефективних механізмів превенції корупції [5; 10].

В іноземних державах і правовій доктрині умовно виділяють два види цивільної конфіскації: конфіскація поза кримінальним засудженням особи (NCBC) і механізм непоясненого багатства (“unexplained wealth order” (далі – UWO)). Хоча окремі науковці також відносять до цивільної конфіскації на підставі норм Кримінального процесуального кодексу конфіскацію, коли особу неможливо засудити з певних причин, як-от: смерть, хвороба, переховування, та розширену конфіскацію [8, с. 1–21].

У зарубіжних юрисдикціях застосовуються процедури цивільної конфіскації (NCBC), пов’язані з тим, що актив отримано у зв’язку з учиненням злочину або суди припускають, що його отримано від злочинної поведінки та:

1) щодо особи розпочато процедуру притягнення її до кримінальної відповідальності (Грузія); або

2) у кримінальному провадженні стороні обвинувачення неможливо довести вчинення кримінального правопорушення особою в установленому законом порядку.

§ 26 Принципів кращої практики країн G8 [11], рамкове рішення 2005/212/ЮВС Ради Європейського Союзу від 24 лютого 2005 р. [12], 40 рекомендацій Групи ФАТФ [13], Директива від 3 травня 2014 р. 2014/42/ЄС Європейського парламенту та Ради про замороження та конфіскацію засобів і доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі (далі – Директива) [14], містять рекомендації щодо впровадження системи повернення активів без винесення обвинувального вироку.

16 вересня 2014 р. Україна ратифікувала Угоду від 27 червня 2014 р. про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, чим започаткувала адаптацію національного

законодавства до стандартів Європейського Союзу [15].

12 лютого 2015 р. ухвалений Закон України № 198–VIII, яким частково імплементовано положення Директиви 2014/42/ЄС та в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) уперше запроваджено інститут конфіскації активів поза кримінальним процесом, а саме визнання необґрунтованими активів та їх витребування у ст. ст. 233–1–233–3 [16].

Водночас, як слушно зауважує М.І. Хавронюк, зазначена процедура, що діяла до 29 листопада 2019 р., фактично дублювала більш широку процедуру кримінально-правової спеціальної конфіскації, визначену КПК України, хоча її і було обмежено застосуванням за корупційні злочини або легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [17, с. 5].

Перш ніж переходити до аналізу сучасної української моделі цивільної конфіскації, хотілося б зупинитись на відмінностях між UWO та NCBC:

– по-перше, цивільна процедура UWO ініціюється *in personam* – проти особи, яка є власником активу, а не *in rem* – проти активу, класичного для NCBC, тобто проти самого оспорюваного майна;

– по-друге, у процедурі UWO державні органи не повинні доводити зв'язок майна із предикатним злочинном. У класичній конфіскації NCBC держава зобов'язана довести, що майно є або наслідком, або засобом учинення злочину. UWO ж передбачає, що держава доводить, а суд вирішує на основі принципу переваги доказів, що активи набуто з незрозумілих джерел, не конкретизуючи, який саме злочин чи інша неправомірна поведінка були джерелом отриманих доходів;

– по-третє, для обох характерне перекладення тягаря доказування з держави на власника майна, який повинен довести, що походження активу є законним – для UWO, або спростувати його зв'язок із кримінальним правопорушенням чи іншою протиправною діяльністю – для NCBC. До того ж первинне доведення того, що майно набуто не на законні доходи або є результатом кримінального правопорушення чи іншої протиправної діяльності, належить державі, а відповідачі мають спростувати зазначене.

Визнання неконституційною ст. 368–2 Кримінального кодексу (далі – КК) України про незаконне збагачення [18] та збільшення латентності корупційної діяльності [19; 20] привело до ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 р. № 263–IX, яким знову криміналізоване незаконне збагачення та внесено зміни

до ст. ст. 290–292 ЦПК України [21], чим запроваджено механізм ВНА.

Механізм цивільної конфіскації, запроваджений в Україні, поєднує в собі ознаки заходів NCBC і UWO та передбачає:

1. Стягнення активів, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами уповноваженої особи в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом (від 1 003 500,00 грн станом на 29 листопада 2019 р. без обмеження максимальної межі) у зв'язку із застосуванням процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України «Незаконне збагачення» [22], і активи були предметом цього кримінального правопорушення, а також наявності однієї з умов закриття кримінального провадження в разі, якщо [23]:

1) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати;

2) помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

3) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

4) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України.

2. Стягнення активів, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами уповноваженої особи в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом і не перевищує шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на 1 число року, у якому набуто актив), що є межею, установленною ст. 368–5 Кримінального кодексу України [22] на 1 (від 1 003 500,00 до 6 243 250,00 грн щодо активів, набутих у 2019 р., 6 831 500,00 грн – у 2020 р., 7 377 500 грн – у 2021 р., 8 063 250 грн – у 2022 р.), тобто без застосування процедури кримінального переслідування особи (наявне припущення, що особа одержала активи від протиправної діяльності).

3. Стягнення доходів, отриманих від вищезазначених активів.

Отже, у законодавстві України реалізовано прогресивну можливість конфіскації доходів, одержаних у зв'язку з учиненням злочинів або від необґрунтованих активів, закріплену в Конвенції від 16 травня 2005 р. Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування

тероризму [23], яка, за висновками Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [24], не порушує права людини.

Водночас застосування цього механізму обмежено лише особами, визначеними в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [25].

В Україні не передбачено можливість застосування незаконного збагачення та механізму ВНА в разі набуття уповноваженою особою необґрунтованих активів після припинення повноважень.

З урахуванням досвіду іноземних держав [26; 36–37] доцільно передбачити можливість застосування інституту ВНА щодо уповноважених осіб, у разі набуття необґрунтованих активів протягом трьох років після припинення публічної служби.

Варто зазначити, що механізми притягнення особи до кримінальної відповідальності та «цивільної конфіскації» можуть застосовуватись:

1. Одночасно (Грузія [4], Болгарія – у корупційних справах [3, с. 3]);

2. Спочатку може застосовуватись механізм притягнення особи до кримінальної відповідальності й, у разі неможливості доведення такого до кінця, можливим є застосування інституту конфіскації без обвинувального вироку [3, с. 18–19]:

– лише в межах норм кримінального процесу (Бельгія, Данія відмовилась від укладання Директиви 2014/42/ЄС [14], Естонія, Іспанія, Мальта, Нідерланди, Угорщина, Хорватія, Фінляндія, Швеція [5]);

– у межах норм як кримінального, так і цивільного процесу визначальними є підстави і порядок застосування (Греція, Італія – превентивна конфіскація як щодо засудженої особи, так і, за неможливості засудження, у межах цивільного процесу; Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Словачія, Словенія, Чехія, Федеративна Республіка Німеччина). У Люксембурзі та Німеччині в межах цивільного процесу здійснюється конфіскація лише у справах щодо набуття майна, одержаного від організованої злочинної діяльності або тероризму;

– лише в межах норм цивільного процесу (Болгарія, окрім корупційних справ [3]).

В Естонії можливе застосування конфіскації навіть без судового провадження (адміністративна конфіскація), проте забезпечено оскарження такої конфіскації в суді.

І тільки в окремих країнах застосовується суто механізм UWO (Болгарія).

В Іспанії, Латвії, Литві, Румунії та Чехії можлива конфіскація у визначених випадках без засудження особи на підставі норм Кримінального процесуального кодексу й окреме застосування механізму UWO (у Румунії – лише щодо державних службовців).

В Ірландії наявні механізми як класичної NCBC (in rem), так і UWO.

У Нідерландах, Франції та Греції (потрібне доведення ухилення від сплати податків) наявні моделі, схожі на UWO, проте здійснюються в межах кримінального провадження.

Натомість український механізм може бути застосований у двох окремих випадках:

1) за відсутності підстав для кримінального переслідування особи, особа має пояснити походження коштів, використаних для набуття активів (у болгарському механізмі також є схожі ознаки);

2) коли кримінальне переслідування за незаконне збагачення неможливо довести до кінця у зв'язку з визначеними законодавством підставами та кримінальне провадження за набуття необґрунтованих активів закрито.

Варто не погодитись із Н.М. Навальневою [28, с. 6] у тому, що ВНА застосовується до інших осіб. Інші особи виступають лише номінальними власниками і позбавляються майна, яким вони і не могли б володіти, користуватись і розпоряджатись, за умови використання законних доходів, тому застосування ВНА завжди відбувається щодо уповноваженої особи (in personam), що характерно для механізму непоясненого багатства (UWO), і щодо необґрунтованого активу (in rem), що відрізняє український механізм від класичних процедур конфіскації без обвинувального вироку суду (NCBC), яка завжди застосовується щодо майна (in rem). Хоча українська суддя вважає, що український механізм застосовується суто до активу [29].

Застосування ВНА справді не передбачає наявності обвинувального вироку щодо особи за вчинення кримінального правопорушення «незаконне збагачення», проте є і друга підстава, що навіть не передбачає застосування до особи кримінального переслідування.

Також Н.М. Навальневою не визначено [28, с. 6] наявність різниці між вартістю активів і законними доходами:

1) є лише фільтром для можливості звернення з позовом до суду;

2) є підставою для зменшення розміру стягнення в разі необґрунтованості активу.

Що переводить нас до наступної проблеми стосовно особливого наслідку цього механізму.

У ч. 2 ст. 292 ЦПК України визначено: якщо суд відповідно до ст. 291 цього Кодексу визнає необґрунтованими частину активів, у дохід держави стягується частина активів відповідача, яка визнана необґрунтованою, а в разі неможливості виділення такої частини – її вартість, тобто в разі неможливості виділення такої частини визнається неправомірною саме частина активів, а не частково конкретний актив.

Отже, не визначено, чи підлягає визнанню необґрунтованим і стягненню в дохід держави весь актив або його частина, якщо його частково набуто на законні доходи, частково на необґрунтовані. Імовірно, має бути застосовано принцип пропорційності. Водночас, за умови його застосування, у власності особи залишиться актив, який вона не могла набути, якби не використала незаконні доходи.

Також Н.М. Навальнева не звертає уваги на особливий наслідок [28, с. 6], що застосовується до особи в разі набрання чинності рішенням суду про ВНА. За загальним правилом, уповноважена особа підлягає звільненню.

У галузевих законодавчих актах залежно від місця роботи уповноваженої особи передбачено, що набрання чинності щодо ВНА є підставою для звільнення особи із займаної посади [30; 31 та інші].

Таке закріплення норм матеріального права у профільних законодавчих актів залежно від місця роботи особи є логічним.

Вказані наслідки разом із тим, що одним із відповідачів завжди має бути уповноважена особа, є підставами для висновку, що ВНА застосовується не лише *in rem*, а й *in personam*.

Окрім того, для цієї категорії справ майже завжди необхідне залучення третіх осіб: членів сім'ї уповноваженої особи й інших осіб, чиїх прав та інтересів може стосуватись рішення у справі.

Іноземні вчені вважають, що цивільна конфіскація має охоплювати випадки одержання активів якомога від більшої кількості злочинів [27, с. 65–66].

Варто зазначити, що в Україні інститут ВНА, у разі неможливості завершити кримінальне провадження щодо особи, може бути застосовано тільки тоді, якщо актив був предметом кримінального правопорушення «незаконне збагачення».

Окрім цього, подання позовів про ВНА можливе лише до осіб, які набули активи під час виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [25].

Отже, застосування цивільної конфіскації в Україні має досить обмежену сферу дії за суб'єктами й активами в разі закриття за певних умов кримінального провадження через незаконне збагачення і не охоплює одержання необґрунтованих активів суб'єктами інших кримінальних правопорушень у разі закриття кримінального правопорушення.

З огляду на вищезазначене, варто розширити склад суб'єктів, щодо яких можливе застосування інституту ВНА, та кримінальних правопорушень, на які буде поширюватись цей механізм у разі закриття кримінальних проваджень за ними.

Висновки:

1. Для ефективного практичного використання цього інституту необхідно сформулювати його поняття: ВНА є процедурою захисту суспільних інтересів, що полягає у примусовому вилученні в уповноваженої особи неправомірних активів, тобто набутих не на законні доходи, що може застосовуватись як поза механізмом притягнення особи до кримінальної відповідальності в разі, коли різниця між вартістю активу і законними доходами становить 500 та більше прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених законом на день набрання чинності зазначеним Законом, і не перевищує 6 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на 1 число року, у якому набуто актив), установлених КК України, так і після процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України «Незаконне збагачення», якщо різниця між вартістю і законними доходами перевищує 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, ці активи були предметом цього кримінального провадження, та закриття кримінального провадження на підставі: неможливості довести винуватість особи в суді і вичерпання можливості одержати додаткові докази; смерті підозрюваного, обвинуваченого; недержання згоди держави, яка видала особу; закінчення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, а також, за загальним правилом, має наслідком звільнення особи із займаної посади.

2. Характерні ознаки ВНА можна сформулювати таким чином:

1) суб'єктний склад – застосовується до осіб, які в період набуття активів були уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) підстава застосування – установлена нижня межа різниці між вартістю активів і законними доходами особи:

– за відсутності підстав для кримінального переслідування особи, а також особа має пояснити походження коштів, використаних для набуття активів, з визначенням верхньої межі різниці між вартістю активів і законними доходами;

– коли кримінальне переслідування за незаконне збагачення неможливо довести до кінця у зв'язку з визначеними законодавством підставами, активи були предметом кримінального правопорушення без обмеження верхньої межі різниці;

3) правові наслідки:

– можливості стягнення вартості такого майна з особи, зокрема й шляхом звернення стягнення на інше її майно, що відповідає вартості необґрунтованих активів, у разі неможливості звернення стягнення на активи, визнані необґрунтованими;

– у разі набрання чинності рішенням про ВНА, за загальним правилом, уповноважена особа має бути звільнена із займаної посади;

4) процесуальні правила:

– щодо суб'єкта, який має пред'являти позов про застосування такої санкції;

– належного відповідача;

– залучення третіх осіб: членів сім'ї уповноваженої особи й інших осіб, чиїх прав та інтересів може стосуватись рішення у справі;

– підсудності;

– забезпечення позову;

– розподілу обов'язків щодо доказування між учасниками справи;

– оцінки доказів судом.

3. Варто виділити періоди становлення та розвитку цивільного процесуального інституту розгляду та вирішення цивільних справ про ВНА, а саме:

а) із 2006 р., з моменту ратифікації Конвенції ООН проти корупції, до 4 березня 2015 р. – дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції», механізм цивільної конфіскації був відсутній;

б) із 4 березня 2015 р. до 28 листопада 2019 р., дня набрання чинності Законом України № 263–ІХ, період функціонування механізму ВНА, пов'язаний із застосуванням до уповноваженої особи у зв'язку з набранням чинності щодо неї вироку суду за вчинення корупційного злочину або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Зазначений механізм виявився неефективним через фактичне дублювання положень спеціальної конфіскації;

в) із 28 листопада 2019 р. дотепер, закон встановив нижню межу вартості активів, стосовно яких можна було розпочинати процедуру стягнення в разі їх необґрунтованості.

Наукові дослідження інституту цивільної конфіскації присвячено:

1) інституту визнання необґрунтованими активів та їх витребування, тобто до набрання чинності Законом № 263–ІХ;

2) сучасному механізму ВНА.

4. Українська цивільна конфіскація поєднує ознаки UWO та NCBC і дозволяє цивільну конфіскацію необґрунтованих активів:

– у зв'язку із застосуванням процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України, якщо різниця між вартістю активів і законними доходами особи становить від 1 003 500 грн та без обмеження верхньої межі, актив був предметом цього кримінального правопорушення, за наявності однієї з умов закриття кримінального провадження щодо особи в разі, якщо: 1) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати; 2) помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 3) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; 4) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу;

– без застосування процедури кримінального переслідування особи – якщо різниця між вартістю активів і законними доходами особи становить від 1 003 500 грн з обмеженням верхньої межі шістьма тисячами п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на час набуття активу), що є межею, з якої особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України;

– щодо доходів, отриманих від вищезазначених активів.

5. Необхідно наділити позивача дискрецією щодо права вибору стягнення необґрунтованих активів у вигляді коштів, що були витрачені на придбання рухомого, нерухомого майна чи іншого активу або безпосередньо необґрунтованого активу загалом, тобто закріпити заплямованість усього активу в разі використання для його набуття лише частини необґрунтованих коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 : Закон України від 18.10.2006 р. № 251–V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text/ (дата звернення: 15.09.2022).
2. Conclusions – 23 and 24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
3. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (дата звернення: 15.09.2022).
4. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії» : рішення Європейського суду з прав людини від 12.05.2015 р. URL: <https://courses.ed-era.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/1P1-Gogitidze.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

5. Petter Rui Jon, h SieberUlric. Non-conviction-based confiscation in Europe: possibilities and limitations on rules enabling confiscation without a criminal conviction. *Duncker & Humblot*. 2015. 310 p. URL: <https://doi.org/10.30709/978-3-86113-809-9> (дата звернення: 15.09.2022).
6. Jeffrey Simser Civil Asset forfeiture in Canada. URL: <https://ag-pssg-sharedservices-ex.objectstore.gov.bc.ca/ag-pssg-cc-exh-prod-bkt-ex/378%20-%20Civil%20Asset%20Forfeiture%20in%20Canada%20by%20Jeffrey%20Simser.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
7. Регулирование института конфискации денежных средств и имущества, полученных преступным путем в законодательстве Великобритании, США, ФРГ, Австрии, Швейцарии, Нидерландов и Японии: информационная справка. URL: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Brussels, 12.4.2019. SWD (2019) 1050 final. 21 p. URL: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkxp6xwdosz1> (дата звернення: 15.09.2022).
9. Corruption Perceptions Index. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAIaIQobChMI_9GZr-OM-gIVDSIYCh2o7gZ_EAAYASAAEgINx_D_BwE (дата звернення: 15.09.2022).
10. Chapter 5. Asset Recovery and Mutual Legal Assistance. URL: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/9253/Ch.%2005_April2018_web.pdf?sequence=6&isAllowed=y (дата звернення: 15.09.2022).
11. G8 best practice principles on tracing, freezing and confiscation of assets. URL: https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2004/06/03/G8_Best_Practices_on_Tracing.pdf (дата звернення: 15.09.2022).
12. Рамкове рішення 2005/212/ЮВС Ради Європейського Союзу від 24 лютого 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-05#Text (дата звернення: 15.09.2022).
13. Рекомендації ФАТФ. Міжнародні стандарти по протидії отмиванню денег, фінансуванню тероризма и фінансуванню распространения оружия массового уничтожения. Пер. с англ. Москва : Вече, 2012. 176 с. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012-Russian.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
14. Директива від 3 травня 2014 р. 2014/42/ЄС Європейського парламенту та Ради про замороження та конфіскацію засобів та доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-14#Text (дата звернення: 15.09.2022).
15. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами : Закон № 1678–VII від 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.09.2022).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України № 198–VIII від 12 лютого 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
17. Хавронюк М. Спецконфіскація – спроба номер... *Ракурс*. 2016. 26 грудня. URL: <http://ua.racurs.ua/1385-sproba-zaprovdjennya-speckonfiskaciyi> (дата звернення: 15.09.2022).
18. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368–2 Кримінального кодексу України від 26.02.2019 р. : рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
19. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 15.09.2022).
20. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 15.09.2022).
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 р. № 263–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
22. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3649> (дата звернення: 15.09.2022).
23. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2541> (дата звернення: 15.09.2022).
24. Про ратифікацію Конвенції від 16.05.2005 р. Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Закон України від

- 17.11.2010 р. № 2698–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
25. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
26. Зарубежный опыт конфискации денежных средств или иного имущества, приобретенных неправомерно : монография / В.И. Прасолов и др. ; под общ. ред. В.И. Прасолова. Москва : Прометей, 2021. 232 с.
27. Возврат похищенных активов : руководство по конфискации активов вне уголовного производства / Теодор Гринберг и др. Пер. с англ. Москва : Альпина Паблишерз, 2010. 356 с.
28. Навальнева Н.М. Конфіскаційні санкції у цивільному праві : дис. ... докт. філос. : 081. Харків, 2020. 264 с. URL: <http://univd.edu.ua/files/articles/163128/thesis.pdf> (дата звернення: 21.01.2022).
29. Окрема думка судді Вищого антикорупційного суду Михайленко В.В. у справі № 991/366/22. URL: reustr.court.gov.ua/Review/105252483 (дата звернення: 15.09.2022).
30. Про державну службу : Закон України № 889–VIII у редакції від 11.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
31. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402–VIII, у редакції від 18.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).

REFERENCES

1. Pro ratyfikaciju Konvenciji Orghanizaciji ob'jednanykh nacij proty korupciji vid 31.10.2003: Zakon Ukrainy vid 18.10.2006 № 251–V [United Nations Convention against Corruption]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text/ (accessed: 15.09.2022).
2. Conclusions – 23 and 24 June 2022. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (accessed: 15.09.2022).
3. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (accessed: 15.09.2022).
4. Sprava "Ghohitidze ta inshi proty Ghruziji" : Rishennja Jevropejskogho Sudu z prav ljudyny vid 12.05.2015 r. Retrieved from: <https://courses.ed-era.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/IP1-Gogitidze.pdf> (accessed: 15.09.2022).
5. Rui, Jon Petter, and Ulrich Sieber (2015). Non-conviction-based confiscation in Europe: possibilities and limitations on rules enabling confiscation without a criminal conviction. Duncker & Humblot. 310 p. Retrieved from: <https://doi.org/10.30709/978-3-86113-809-9> (accessed: 15.09.2022).
6. Reghulyrovanye ynstytuta konfyskacyy denezhnykh sredstv y ymushhestva, poluchennykh prestupnym putem v zakonodateljstve Velykobrytanyy, SShA, FRGh, Avstryy, Shvejcaryy, Nyderlandov y Japonyy: Ynformacyonnaja spravka [Elektronnyj resurs]. Elektron. tekst. Dannye [Regulation of the institute of confiscation of money and property obtained by crime in the legislation of Great Britain, the USA, Germany, Austria, Switzerland, the Netherlands and Japan: Informational document [Electronic resource]. Electron. text. data]. Retrieved from: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html> (accessed: 15.09.2022).
7. Jeffrey Simser. Civil Asset forfeiture in Canada. Retrieved from: <https://ag-pssg-sharedservices-ex.objectstore.gov.bc.ca/ag-pssg-cc-exh-prod-bkt-ex/378%20-%20Civil%20Asset%20Forfeiture%20in%20Canada%20by%20Jeffrey%20Simser.pdf> (accessed: 15.09.2022).
8. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Brussels, 12.4.2019 SWD (2019) 1050 final 21 p. Retrieved from: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkxp6xwdosz1> (accessed: 15.09.2022).
9. Corruption Perceptions Index. Retrieved from: https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAIaI-QobChMI_9GZr-OM-gIVDSIYCh2o7gZ_EAAYASAAEgINx_D_BwE (accessed: 15.09.2022).
10. CHAPTER 5. ASSET RECOVERY AND MUTUAL LEGAL ASSISTANCE. Retrieved from: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/9253/Ch.%2005_April2018_web.pdf?sequence=6&isAllowed=y (accessed: 15.09.2022).
11. G8 best practice principles on tracing, freezing and confiscation of assets. Retrieved from: https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2004/06/03/G8_Best_Practices_on_Tracing.pdf (accessed: 15.09.2022).
12. Ramkove Rishennja 2005/212/JuVS Rady Jevropejskogho Sojuzu vid 24 ljutogho 2005 roku. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-05#Text (accessed: 15.09.2022).
13. Rekomendacyy FATF (2012). Mezhdunarodnye standarty po protyvodejstviju otmynanyu denegh, fynansyrovanyju terroryzma y fynansyrovanyju rasprostranenyja oruzhyja massovogho unychtozhenyja /

- Per. s anghl. [FATF Recommendations. International standards for anti-money laundering, financing terrorism and financing the spread of weapons of mass destruction]. M. : Veche, 176 p. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012-Russian.pdf> (accessed: 15.09.2022).
14. Dyrektyva vid 3 travnja 2014 roku 2014/42/JeS Jevropejskogho Parlamentu ta Rady pro zamorozhenja ta konfiskaciju zasobiv ta dokhodiv, otrymanykh zlochynnym shljakhom u Jevropejskomu Sojuzi. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-14#Text (accessed: 15.09.2022).
 15. Pro ratyfikaciju Ughody pro asociaciju mizh Ukrajinuju, z odnijeji storony, ta Jevropejskym Sojuzom, Jevropejskym spivtovarystvom z atomnoji energhiji ta jikhnimy derzhavamy-chlenamy : Zakon № 1678–VII vid 16.09.2014 [Directive of May 3, 2014 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council on the freezing and confiscation of funds and proceeds of crime in the European Union]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed: 15.09.2022).
 16. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinny shhodo zabezpechennja dijajlnosti Nacionaljnogho antykorupcijnogho bjuro i Nacionaljnogho aghentstva z pytanj zapobighannja korupciji : Zakon Ukrajinny № 198–VIII vid 12 ljutogho 2015 r. : Zakon Ukrainy vid 12 lyutogo 2015 r. [Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text> (accessed: 15.09.2022)
 17. Havronuk M. (2016). Speckonfiskaciya – sprobha nomer... Rakurs [Special confiscation – attempt number... Angle], 26 grudnya. Retrieved from: <http://ua.racurs.ua/1385-sprobha-zaprovadjennja-speckonfiskaciyi> (accessed: 15.09.2022).
 18. Shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrajinny (konstytucijnosti) statti 368–2 Kryminaljnogho kodeksu Ukrajinny vid 26.02.2019 : rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrajinny u spravi za konstytucijnym podannjam 59 narodnykh deputativ Ukrajinny [Regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Article 368–2 of the Criminal Code of Ukraine dated February 26, 2019 : the decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 59 People’s Deputies of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (accessed: 15.09.2022).
 19. Statystychna informacija pro zarejestrovani kryminaljni pravoporushennja ta rezultaty jikh dosudovogho rozsliduvannja [Statistical information on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation]. Retrieved from: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (accessed: 15.09.2022).
 20. Statystychna informacija pro zarejestrovani kryminaljni pravoporushennja ta rezultaty jikh dosudovogho rozsliduvannja [Statistical information on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation]. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (accessed: 15.09.2022).
 21. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinny shhodo konfiskaciji nezakonnykh aktyviv osib, upovnovazhenykh na vykonannja funkcij derzhavy abo miscevogho samovrjaduvannja, i pokarannja za nabuttja takykh aktyviv : Zakon Ukrajinny vid 31.10.2019 № 263–IX [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the confiscation of illegal assets of persons authorized to perform state functions: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (accessed: 15.09.2022).
 22. Kryminaljnnyj kodeks Ukrajinny : Zakon Ukrajinny vid 05.04.2001 № 2341–III [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3649> (accessed: 15.09.2022).
 23. Kryminaljnnyj procesualjnnyj kodeks Ukrajinny : Zakon Ukrajinny vid 13.04.2012 № 4651–VI [Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2541> (accessed: 15.09.2022).
 24. Pro ratyfikaciju Konvenciji vid 16.05.2005 Rady Jevropy pro vidmyvannja, poshuk, aresht ta konfiskaciju dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shljakhom, ta pro finansuvannja teroryzmu : Zakon Ukrajinny vid 17.11.2010 № 2698–VI [On Ratification of the Council of Europe Convention dated May 16, 2005 on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds of Crime and on the Financing of Terrorism : Law of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (accessed: 15.09.2022).
 25. Pro zapobighannja korupciji : Zakon Ukrajinny vid 14.10.2014 № 1700–VII [On Prevention of Corruption : Law of Ukraine] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed: 15.09.2022).
 26. Prasolov V.I. Feshina S.S., Nikolaev D.A., Raylyan A.I., Sidorenko G.G., Kashurnikov S.N. ; pod obsh. red V.I. Prasolova (2021). Zarubezhnyi opyt konfiskacii denegnyh sredstv ili inogo imushestva, priobretenuh nepravomerno [Foreign experience in the confiscation of money or other illegally acquired property]. Monografiya. Moscow : Prometei. 232 p.

27. Teodor Grinberg, Linda Samuel, Vingate Grant, Larisa Grey (2010). Vozvrat pohishennyh aktivov: Rukovodstvo po konfiskacii aktivov vne ugovnogo proizvodstva / Per. s angl [Return of stolen assets: Guide to confiscation of assets outside of criminal proceedings]. M. : Alpina Pabliherz. 356 p.
28. Navalneva N.M. (2020). Konfiskacyini sankcii u civilnomu pravi [Confiscation sanctions in civil law: dissertation] : dys. ... d-ra filos. : 081; MVS Ukrainy, Harkiv. nac. un-t vnutr sprav. Harkiv. 264 p. Retrieved from: <http://univd.edu.ua/files/articles/163128/thesis.pdf> (accessed: 21.01.2022).
29. Okrema dumka cuddi Vyshhogho antykorupciynogho sudu Mykhajlenko V.V. u spravi № 991/366/22 [Dissenting opinion of the judge of the High Anti-Corruption Court Mykhaylenko V.V.]. Retrieved from: reestr.court.gov.ua/Review/105252483 (accessed: 15.09.2022).
30. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrainy № 889–VIII u redakciji vid 11.10.2017 [Public service : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text> (accessed: 15.09.2022).
31. Pro sudoustrij i status suddiv : Zakon Ukrainy № 1402–VIII, u redakciji vid 18.08.2022 [On the Judiciary and the Status of Judges : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (accessed: 15.09.2022).